

Cumhuriyet Döneminde İslami Finansın Tarihsel Gelişimi Üzerine Bir İnceleme

An Investigation on the Historical Development of Islamic Finance in Turkey

Fatma ERDOĞAN

Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, Tekirdağ/Türkiye, fatima.erdogan88@gmail.com

ÖZET

Finansal sistemin temel amacı tasarruf sahiplerinden elde edilen fonların reel sektöre aktarılmasında aracılık yapmaktır. Finansal sistem geliştikçe reel sektörün fon imkanları da artmaktadır. Finansal sistemin gelişimi açısından geleneksel fon kaynaklarının yanı sıra İslami fon kaynaklarının da önemli olduğunu belirtmek gerekir. İslami bankacılık ve İslami finansal enstrümanların gelişimi ile birlikte İslami fon kaynaklarının finansal sisteme olan katkısı artmaktadır. Ülke deneyimleri açıkça göstermektedir ki hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkeler, İslami finansal sistemin gelişimine yönelik çok sayıda politika uygulamışlardır. Söz konusu politika uygulamaları sayesinde toplam finansal sistem içerisinde İslami finansal sistemin payı artmıştır. Bu çalışmanın amacı Cumhuriyet döneminde İslami finansın tarihsel gelişimini incelemektir. Türkiye’de İslami finansın gelişimi uzun yıllar çok güçlü bir şekilde desteklenmemiştir. Sistemin gelişimine yönelik ilgi son birkaç on yılda artmıştır.

Anahtar Kelimeler: Türkiye Cumhuriyeti, İslami Finans, İslami Bankacılık, Katılım Bankacılığı, İslami Finansal Araçlar

ABSTRACT

The main purpose of the financial system is to act as an intermediary for transferring funds of savers to the real sector. As the financial system develops, the funding opportunities of the real sector also increase. It should be noted that Islamic funding sources are important as well as traditional funding sources for the development of the financial system. With the development of Islamic banking and Islamic financial instruments, the contribution of Islamic fund sources to the financial system increases. Country cases clearly show that both developed and developing countries have implemented many policies towards the development of the Islamic financial system. Thanks to these policy implementations, the share of the Islamic financial system in the total financial system has increased. The aim of this study is to investigate the historical development of Islamic finance in the Republican period. Unfortunately, the development of Islamic finance in Turkey has not been strongly supported for many years. Interest in the development of the system has grown over the past few decades.

Keywords: Republic of Turkey, Islamic Finance, Islamic Banking, Participation Banking, Islamic Financial Instruments.

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi

Başvuru Tarihi: 07 Eylül 2022

Kabul Tarihi: 28 Eylül 2022

Makale Türü

Araştırma Makalesi

ARTICLE INFOS

Article History

Received: September 07, 2022

Accepted: September 28, 2022

Article Type

Research Article

1. Giriş

İktisadi büyüme performansının artırılması açısından finansal sistemin gelişimi hayati öneme sahiptir. Çünkü finansal sistemin en önemli işlevlerinden birisi reel sektör yatırım projelerine fon kaynağı sağlamaktır. Finansal sisteme fon akışı arttıkça reel sektör kuruluşlarının uzun vadeli yatırım harcamalarına hayata geçirme şansı artmaktadır. Dolayısıyla iktisadi büyüme performansını arttırmak isteyen gelişmiş ya da gelişmekte olan bütün ülkeler finansal sistemin gelişimine yönelik politikalar uygulamaktadırlar. Bireysel tasarrufların yanı sıra yastık altı kaynakların ve İslami hassasiyetlerden dolayı finansal kurumlara yatırılmayan kaynakların değerlendirilmesi büyük öneme sahiptir. Birçok ülkede İslami hassasiyetlere yönelik kaygılar dikkate alınarak İslami finansal sistem inşa edilmiştir. İslami finansal sistemin iki temel ayağı bulunmaktadır. Bunlardan birisi İslami bankacılık ikincisi İslami finansal araçlardır. İslami finansı geleneksel finansal sistemin rakibi ya da alternatifi

olarak görmemek gerekir. Bu durumu fark eden ülkeler İslami finansın gelişimi açısından büyük mesafe katetmişlerdir.

İslami finansal sistem toplam finansal sistemin gelişimini destekleyici bir modeldir. Bu model sayesinde atıl kaynakların reel projelerin finansmanına kaydırılması temin edilmektedir. İslami finans açısından başarılı ülke deneyimleri dikkate alındığında açıkça görülmektedir ki bu ülkelerde finansal inovasyon sadece geleneksel sistemi değil aynı zamanda İslami finansal sistemi de hedeflemektedir. İslami bankaların yanı sıra yeni İslami finansal enstrümanların geliştirilmesi için sürekli bir değişim ve dönüşüm politikasının izlendiği görülmektedir. Küresel düzeyde İslami finansal açıdan söz sahibi olan ülkelerde katılım bankaları yakinen takip edilerek desteklenmekte ve sürekli yeni İslami finansal araçlar geliştirilmektedir. İslami finansal sistemin gelişimi açısından üniversitelerde ve finansa merkezlerinde kayda değer araştırmalar yapılmakta ve araştırma geliştirme faaliyetleri desteklenmektedir. İslami finansal sisteme ilişkin bu farkındalığın bütün İslam ülkeleri için

geçerli olduğunu iddia etmek mümkün değildir. Birçok İslam ülkesinde İslami finansın önemi çok geç fark edilmiştir. Türkiye’de de İslami finansın gelişimine ilişkin adımların çok geç atıldığını müşahade etmekteyiz. Sistemin gelişimine ilişkin adımlar son on yıllarda atılmaya başlamıştır.

Bu çalışmanın amacı Cumhuriyet döneminde İslami finansın tarihsel gelişimini incelemektir. Çalışma beş başlıktan meydana gelmiştir. İlk başlıkta İslami finansın tanımı ve özellikleri, İkinci başlıkta İslami finansın dayanakları, üçüncü başlıkta İslami bankacılık ve İslami finansal araçlara, dördüncü başlıkta İslami finansın dünyadaki tarihsel gelişimine ve beşinci başlıkta da İslami finansın Türkiye’deki tarihsel gelişimine yer verilmiştir. Son olarak sonuç bölümü yer almıştır.

2. İslami Finansın Tanımı ve Özellikleri

İslami finans, İslam hukukuna göre düzenlenmiş, dayanağını İslamın ilk iki ana kaynağı olan Kur’an ve sünnet ile birlikte diğer İslami kaynaklara dayandıran bir finans sistemidir. İslami finansın ortaya çıkmasının en önemli nedeni Kur’an ve Sünnetin faizi kesin bir dille yasaklamasıdır. İslami bankacılık ve İslami finansın tüm alt sistemleri İslami kurallar çerçevesinde faaliyetlerini gerçekleştirmektedirler. İslami finansı ortaya çıkaran nedenlerin ilki dinidir. İkincisi ise ekonomik nedenlerdir. İslami finansı ortaya çıkaran dini neden yukarıda da bahsedildiği üzere faizin yasaklanmasıdır. Müslümanlar dini hassasiyetlerinden dolayı geleneksel bankalardan ve geleneksel finans sisteminden uzak durmaya çalışmışlardır. Böylece Müslümanların sahip oldukları fonlar genel olarak atıl durumda kalmıştır. Böylelikle Müslüman ülkelerin sermaye birikimini hareketlendirmek, söz konusu birikimleri finansal pazarlara dahil etmek üzere İslam dinine uygun bir bankacılık sistemi gelişmeye başlamıştır. Ekonomik nedenlerin başında ise Müslüman Arap ülkelerinin petrol gelirlerini değerlendirme düşüncesi gelmektedir (Doğan vd., 2017:177-179). İslami esaslar doğrultusunda kurulan bankalar yalnızca Müslüman ülkelerde değil aynı zamanda Müslüman olmayan ülkelerde de faaliyet göstermektedir (Güney, 2018: 1540).

Hazıroğlu (2016: 3), İslam iktisadının temel önermelerini şu şekilde sıralamıştır:

- Tevhid,
- Adalet ve ihsan,
- Özgür irade,
- Sorumluluk bilinci.

İslami finansın, geleneksel finans sistemine karşılık gerçekleştirdiği finansal faaliyetleri, İslami kurallara uygun bir şekilde yürüttüğünü belirtmiştik. Bu faaliyetler İslami kurallara uygun hale getirilirken İslami bankacılık, tekaful, sukuk, İslami hisse senedi endeksleri gibi İslami finans çerçevesinde yürütülen finansal işlemler, İslam hukukunda var olan mudarebe, müşareke, murabaha, icare, selem, istisna gibi ticari sözleşmelere dayanarak hayata geçirilmektedir. Diğer bir ifadeyle İslami finans kapsamında yapılan bir işlem, ortaya çıkan sonuçları itibarıyla geleneksel finans sistemi ile benzer özellikler gösterse de İslami bir sözleşme ile yapılandırıldığından İslami bir özellik kazanmaktadır (Güçlü ve Kılıç, 2020: 76).

İslam ekonomisi, İslam hukukuna dayanan ilkeleri benimsemiştir. İslami finansın temel ilkelerini aşağıdaki gibi özetlemek mümkündür (Karahan ve Ersoy, 2016- Rabbani, vd, 2021: 5. 2006: Said, 2009: 13-14):

- İslami finansta Faiz ve garar içeren işlemler kesinlikle yasaklanmıştır. Kar ve zarar paylaşımı esas alınmıştır.
- Kur’an-ı Kerim ve sünnete uygun bütün iktisadi faaliyetlere izin verilmiştir

•İslami finansın arkasındaki en önemli teori eşitlik ilkesidir. İslami finans İslamın temel değerlerinden yola çıkarak sosyal adalete, sosyo-ekonomik adalete önem verir. Bununla birlikte gelecek nesillerin güvenliğini ve dünyanın değerli kaynaklarını önemseyen, çevreyi koruyan politikaları destekler.

•İslami finans servet birikimini desteklemeyip, aksine servetin adil bir şekilde dağılmasını desteklemektedir. Sadaka, zekat ve karz-ı hasen gibi finansal ürünler buna örnek teşkil etmektedir. İslami finansın teşvik edilmesiyle gelirin belli bir tabanda toplanması engellenir ve yoksulların hakları korunmaya çalışılır.

•İslami finans insanlara güvenli ve sosyal açıdan sorumlu yatırım seçenekleri sunmaktadır.

İslam dininin yasakladığı faiz hem dini hem de hukuki olarak yaptırım altına alınmıştır. Bu yasak Kur’an’da çeşitli ayetlerde yer almıştır. Faiz meşru bir ticari faaliyet aracı olarak kabul görülmemiştir. Faizin yasaklanmasının Kur’an ayetlerinin yanı sıra hadislerde de yasaklandığı bilinmektedir (Aslan ve Koçal, 2016: 34). İslam dininin faizi yasaklamasının sebepleri şu şekilde özetlenebilir (Pıçak, 2012: 67):

- Faiz insanların mallarının karşılıksız alınmasıdır.
- İslamiyete göre gelir ya emeğin karşılığı olmalı ya da bir risk sonucunda elde edilmelidir. Faiz emeksiz ve risksiz para kazanmaya yönlendirir. Böylece üretim düşer ve toplum zarar görür.
- Faiz karşılıksız verilen borç ve yardımlaşmayı ortadan kaldırır.
- Faiz fakirden zengine doğru haksız bir gelir akışına neden olur.

Kur’an ve sünnet sözleşmelerde açıklık, dürüstlük ve güven prensipleri konusunda ısrarla durmaktadır. Garar kelime olarak tehlike ve risk anlamına gelmektedir. İslam hukuku terimlerinden biri olarak ise “sonu bilinmeyen” anlamını içermektedir. Fıkhta ise garar, sözleşmenin konusu ile ilgili belirsizliği ve ileride taraflar arası bir anlaşmazlığa yol açacak derecede bilinmezliği ifade etmektedir. Kur’an ve sünnet şeffaflığı, dürüstlüğü ve tarafların anlaşmanın nasıl sonuçlanacağı ile ilgili kesin bir bilgiyi baştan itibaren bilmesini tavsiye ederek gararı yasaklamaktadır (Doğan ve Dinç, 2022: 48).

3. İslami Finansın Dayanakları

İslam dininin birinci kaynağı olan Kur’an-ı Kerim’de hayatı her yönüyle ele alan ayetler vardır. Bununla birlikte Hz. Muhammed’in sünnetleri de İslam dininin ikinci ana kaynağı olarak kabul edilmektedir. Bu iki kaynak dışında İslam hukukunda önemli birer terim olan icma ve içtihat da tamamlayıcı kaynaklar arasında görülmektedir (Al Amine, 2008: 15-16). Tamamlayıcı kaynakların hukuki (şer’i) olarak geçerli sayılması ancak Kur’an ve sünnete uygunlukları ile mümkündür (Ağırkaya, 2021: 1030).

Kur’an’da, insan yaşamının hem bireysel hem de toplumsal olarak düzenlenmesini içeren ayetler yer almaktadır. Yine Kur’an-ı Kerim insan yaşamını düzenleme gayesi taşıyan bilim alanlarıyla doğrudan ya da dolaylı olarak alakalıdır. Bu bilim dallarından biri de iktisattır. Kuran’ı Kerim’in çeşitli ayetlerinde iktisadi hayata yönelik bilgiler ve temel kurallar yer almaktadır. Kuran’ın bu özelliği İslam iktisadına temel oluşturmuştur. Kur’an tüm toplumsal alanlara makbul bir sınır getirirken bu makbul sınırı iktisat alanı için de getirmektedir. Böylece insana üretim, tüketim, alışveriş ve paylaşım gibi ana faaliyetlerin meşruyet sınırları içerisinde yapılması mesuliyeti verilmektedir (Gül, 2010: 30, 35-36).

Sünnet, İslam dininin Kur’an’dan sonra gelen ikinci temel kaynağıdır. Sünnet “Hz. Peygamber’in ihtiyar ettiği ve Allah’ın ahkâmıyla âmil olarak gittiği yol” şeklinde tanımlanmaktadır (Ağırkaya, 2021: 1029). Kur’an’da Hz. Muhammed’in rehber alınmasına ilişkin birtakım ayetler yer almaktadır. Bu ayetlerden biri: “Peygamber size neyi emrederse onu alın, yasakladığı şeylerden de sakının” dır.

Şeri delillerden biri olan icma, genel olarak üçüncü sırada gösterilmektedir. İcma en genel anlamıyla, İslam âlimlerinin Kur'an ve peygamberin sünnetini dini bir konu hakkında ortak bir hükme varmadan önce güvenli bir şekilde yorumlanmaları olarak tanımlanmaktadır (Kumaş ve Artuç, 2019:117). İctihat, herhangi bir konu ile ilgili Kur'an ve sünnette belirtilmiş bir nass olmadığı durumlarda, Ku'ran-ı Kerim ve sünnetin temel ilkelerinin esas alınarak detaylı olarak yorumlanıp uygun bir hükme bağlanmasıdır (Haçkalı, 2009: 96).

4. İslami Bankacılık ve İslami Finansal Araçlar

İslami bankacılık, faaliyetlerini başta Kur'an ve Sünneti, ardından İslam hukukunun tüm kaynaklarını dikkate alarak gerçekleştirmektedir. İslami bankacılıkta faiz kesinlikle kullanılmamaktadır. Bunun yerine İslami bankalar, kar ve zarar ortaklığına göre fon toplamak, direkt nakit kullanılmak yerine ticaret ve ortaklık esasına göre fon kullanmayı amaçlayan kurumlardır. Ayrıca İslami bankalar tasarruf sahiplerinden atıl fonları toplayarak bu fonları ihtiyacı olan tüketicilere yönlendirmeyi amaçlamaktadır (Parlakkaya ve Çürük, 2011: 398).

Tablo 1

İslami Bankalar ile Geleneksel Bankalar Arasındaki Farklar

İslami Bankalar	Geleneksel Bankalar
Sosyal adalet ve sosyal refahın sağlanması için şeri kurallara uymak öncelikli tercihtir.	Böyle bir amaca öncelik verilmemiştir.
Finansal kaynakların kullanımında yoksul kesimler ötelenmemektedir	Yoksul kesimler ötelenmektedir.
Zengin ve yoksul kesimler arasındaki gelir ve servet eşitsizliğini en aza indirmeyi amaçlamaktadır.	Zengin ve yoksul kesimler arasındaki gelir ve servet eşitsizliği artmaktadır.
İslami bankacılıkta üretim ve yatırım şeri kurallar dikkate alınarak gerçekleştirilmektedir.	Böyle bir kuraldan söz edilemez.
İslami bankacılıkta finansal işlemler gerçekleştirilirken faiz ve tefecilik uygulamalarından kesinlikle kaçınılmaktadır.	Yüksek faizli gelir amaçlanmaktadır.
Risk üstlenmek esastır.	Risk üstlenilmemektedir.
İslami bankacılıkta spekülasyon içeren finansal faaliyetlerden kaçınılmaktadır.	Spekülasyon içeren finansal faaliyetlere sıklıkla başvurulmaktadır.
Zekatın toplanma ve dağıtım süreçlerinde görev almak mümkündür.	Geleneksel bankaların zekat toplama ve dağıtım fonksiyonları söz konusu değildir.

Kaynak: Brown, Hassan ve Skully, 2007: 98-99; Millar ve Anwar, 2008: 6; Erdoğan, 2021 :34.

İslam ekonomisinde faizli finansal işlemlere seçenek olarak geliştirilmiş İslami finansal araçlar yer almaktadır. Bu araçlardan yaygın olarak kullanılanlar; mudarabe, murabaha, müşareke, tekafül, icare ve sukuktur.

Mudarabe, anlaşmasında elde edilen kar miktarı ortakların kendi aralarında belirlediği şekilde paylaşılmaktadır. Bu anlaşma sonunda meydana gelecek bir zarar durumunu sermayedar karşılamaktadır. Bu anlaşma emek ve sermaye ortaklığıdır. Mudarabe sistemi kısmen geleneksel finansal sistemde yer alan yatırım fonu ile benzerlik göstermektedir. Fakat bu ikisini birbirinden ayıran fark; geleneksel sistemde fon yöneticileri kar elde edip etmemeye bakmaksızın 'fon yönetim ücreti' kapsamında ücret alabilmektedirler. Mudarabede ise

fon yöneticileri şayet bir kar elde edilirse ücret alınmaktadır (Öz ve Badem, 2021: 139-140).

Murabaha, birinin satın aldığı malı, alış fiyatı üzerine anlaşılacak miktarda kar eklenerek satılmasıdır. Murabahada müşteri ihtiyacı olan malı satın almak için katılım bankasına müracaat etmektedir. Katılım bankası müşterinin talep ettiği malı müşterinin istediği veya başka bir tedarikçi aracılığıyla piyasa fiyatından satın alma işlemini gerçekleştirir. Banka almış olduğu malın üzerine bir kar oranı belirler ve vadeli bir biçimde müşteriye satış işlemini gerçekleştirir. Böylece müşteri alacağı malı peşin almak yerine vadeli olarak satın alma hakkını elde ederken, tedarikçi de peşin satış yapma şansını elde etmiş olur (Yatbaz ve Çatıkkaş, 2021: 6).

Müşareke uygulamasında taraflar kar ve zarar durumunu beraber üstlenmektedirler. Fon arz eden taraf, onayladığı şartlar içerisinde yükümlülüklerini yerine getirirken, fon talebinde bulunan taraf ise anlaşmada şartlarında belirlenmiş olan yükümlülüklerini yerine getirmektedir. Sözleşmenin her iki tarafı da sözleşmede belirtilen kar ve zararı paylaşmaktadırlar (Öz ve Badem, 2021:140).

Tekafül, sigortacılığın İslami prensiplere uygun olarak gerçekleştirilmesidir. Tekafül, organizatör olan şirket yönetiminde katılımçıların ortaklık sermayesi özelliği taşıyan primler ödeyerek kendi aralarında rizikolara karşı birlikte bir dayanışma sergiledikleri sistemdir. Bu sistemde sigortacılık hizmeti almak isteyenlerden fonlar alınmaktadır. Bu fonlar katkı payı sahipleri için şirket tarafından yönetilmektedir. Fondan zararlar ve masraflar çıkarıldıktan sonra geriye kalan miktar şirket tarafından faiz içermeyen yollarla işletilmektedir. Sigorta fonunda kalan bedel katkı sahiplerine ödenmektedir. Dönem sonlarında kalan fon katılımçıları arasında bölüştürülmesi katılımçılara yeni bir kazanç sağlanmaktadır (Arzova ve Şahin, 2021: 473-474).

İcare, türü ve miktarı belli olan bir varlığın, belli bir tutar karşılığında satılması ve sözleşme süresinin bitmesiyle söz konusu varlığın geri alınması ya da sözleşmenin yenilenmesi olarak açıklanmıştır. Günümüzde icare ile ilgili sözleşmeler İslami finans kuruluşlarınca kullanılan bir hizmet olmuştur (Kaya & Utku, 2021: 698). İcare işlemlerinde menkul ve gayrimenkul malların kiralınmasının yanı sıra iş ve hizmet sözleşmeleri de bu kapsama girmektedir. İcare, geleneksel finans uygulamalarında leasing olarak kullanılmaktadır (Kevser, 2020: 119).

Sukuk, İslami ilkeler çerçevesinde varlığa dayalı, düzenli gelir temin eden ve ikincil piyasada işlem gören orta vadeli sertifikalar olarak tanımlanmaktadır. Sukuk ile geleneksel bonoyu birbirinden ayıran en belirgin özellik, bononun faiz getirisi olmasına karşılık sukukta faiz gelirinin olmamasıdır (Yardımcıoğlu vd., 2015: 201-202). Sukuk ihracı varlık kiralama şirketi, yatırımcı ve finansman ihtiyacı olan müşteriler arasında gerçekleştirilmektedir. Katılım bankası, ihtiyacı gidermek üzere kendisine başvuran müşteriyi varlık kiralama şirketine yönlendirir ve varlık kiralama şirketi söz konusu varlığı değerlendirdikten sonra sukuk ihracını başlatır. Söz konusu varlığa finansman desteği sunan yatırımcılar aynı zamanda o varlık üzerinde mülkiyet hakkı elde etmektedir. Ayrıca yatırımcı bu varlıktan elde edilecek gelirden kar payı da alabilmektedir (Yılmaz ve Bölükbaşı, 2020:171).

5. İslami Finansın Dünyada Gelişimi

İslâm ekonomisi kavramı ilk kez Hindistan'daki âlimler tarafından dile getirilmiştir. Türkiye'de ise bu kavram ilk kez Hindistanlı alim Muhammed Hamidullah'ın İstanbul Üniversitesinde verdiği derslerle kullanılmıştır (Zaim, 2010: 126). Faizsiz bankacılığın ilk defa Mısır'ın Mit Gamr kasabasında (Cemal Abdül Nasır döneminde) tüm bankaların devletleştirilmesi faaliyetlerine karşı bir denemenin sonucu olarak ortaya çıktığı belirtilmektedir (Sümer ve Onan, 2015: 298). 1969 senesinde gerçekleştirilen İslam Konferansına katılan ülkeler arasında

İslam Kalkınma Bankası ve İslam Bankaları Birliği kurulmuştur. Böylece bu konferansta İslami finansla ilgili gelişmeler yaşanmıştır. Ancak 1969'dan önce Ahmet en-Neccar tarafından kurulan faizsiz bankacılık sistemi, bu alanda ilk örnek olarak karşımıza çıkmaktadır. 1975 yılına gelindiğinde İslam Kalkınma Bankası ve Dubai İslam Bankası kurulmuştur.1977'de Kuveyt Finans Evi, 1982'de Al Baraka kurulmuştur (Doğan vd., 2017: 179).

İslami finansın tarihsel gelişimi aşağıdaki gibi özetlenebilir (Vural ve Kök, 2022: 185):

- 1950'li yıllar: Faizsiz finans sistemine ilişkin tartışmalar başlamış ve bu alanda akademik yayınlar hazırlanmıştır.

- 1960'lı yıllar: Mısır'da ilk faizsiz banka ve Malezya'da da ilk yatırım kuruluşu kurulmuştur.

- 1970'li yıllar: İslam Kalkınma Bankası (IDB) kurulmuştur. BAE, Kuveyt, Bahreyn, Mısır, Suudi Arabistan ve Sudan'da bankalar açılmaya başlamıştır.

- 1980'li yıllar: İran faizsiz bankacılık faaliyetlerine başlamıştır. Bahreyn ve Malezya'da yasal düzenlemeler hazırlanmıştır. Ayrıca Malezya, Türkiye ve Bangladeş'te faizsiz banka sayılarında artış görülmüştür.

- 1990'lı yıllar: AAOIFI kurulmuştur. İlk defa sukuk ihracı gerçekleştirilmiştir.

- 2000'lerin ilk yılları: CIBAFI, IIFM, IFSB, IICRA kurulmuştur. Dubai faizsiz ilkelere bağlı menkul kıymetler borsasının kurulmasına yönelik çalışmalar yapmıştır.

- 2008-2011 yılları: Dünya ekonomik krizi reel ekonomiyi hemen etkilemediği için faizsiz bankalar geleneksel bankalara göre iyi bir performans sergilemiştir. Krizin etkilerinden çıkan faizsiz sistem daha çok sukuk ihracı yapmıştır.

- 2015-2019 yılları: Faizsiz bankacılık birçok ülkede kullanılmaya başlanmıştır. FinTek (İslami Finansal Teknoloji) çalışmaları hız kazanmıştır. İslami bankacılık aktifleri 1.77 ABD Dolarına ulaşmıştır.

6. Türkiye'de İslami Finansın Gelişimi

Türkiye'de İslami finansın gelişimine, Osmanlı Devleti para vakıflarından bahsederek başlanabilir. Bilindiği üzere Osmanlı Devleti bir Vakıf medeniyetidir. İslam ülkelerinde faizin yasak olması nedeniyle vakıflar sermayelerini İslami kurallara uygun olarak işletmişlerdir. Para Vakıfları yüksek borçlanma oranlarını ve piyasa faizini kontrol etmiştir. Para vakıflarında fonlar işletilirken: Karz, Mudaraba ve Bidaa yöntemleri kullanılmıştır. Bu durum, vakıfları günümüzün İslami finans kurumlarının öncüsü olarak düşünmemizi sağlayabilir (Bulut ve Korkut, 2016: 23; Döndüren, 2008: 4). Vakıf kavramı, İslam kültüründe halkın ihtiyaçlarını gidermek üzere sahibi aracılığıyla bağışlanan ve vakfedilen malları tanımlamak üzere kullanılmıştır. Vakfedilen mal Allah rızasını kazanmak üzere vakfın mülkiyetine geçmektedir. Osmanlı tarihi boyunca birçok çeşidi olan vakıflardan biri olan para vakıfları kurumsallaştırılarak yaygın bir şekilde kullanılmıştır (Bulut ve Korkut, 2017: 169). Ayrıca Osmanlı Devleti uzun yıllar boyunca tımar, ahilik, hisbe teşkilatı, müşareke, madarebe, karz-ı hasen, selem, icare, eytam sandıkları gibi uygulamalarla finansal faaliyetlerini gerçekleştirmiştir (Uluyol, 2019: 20).

Osmanlı Devleti'nde banka ile ilgili bir kuruluşa Tanzimat Dönemine kadar rastlanılmamıştır. Osmanlı Devleti 19. Yüzyıl itibarıyla dışa açık bir ekonomi benimsemeye başlamıştır. 1838 yılında imzalanan Ticaret Anlaşması dışa açık ekonominin benimsenmesinde önemli bir rol üstlenmiştir. Dış ticarete hareketliliğin artması ile Osmanlı Devleti modern bankacılık sistemiyle karşılaşmıştır. Osmanlı Devleti'nde modern bankacılık dönemine kadar Galata Bankerleri devletin bütün banka işlemlerini gerçekleştirmiştir. Osmanlı Devleti'nde 1836 yılında ilk defa banka kurma girişimi İngilizler tarafından teklif edilmiştir. Aynı zamanda Osmanlı Devleti de finansal

ihtiyaçların bir banka kurulması gerektirdiği fikrindedir. Kaimelerin değerinin sabit tutulmasına yönelik yapılan iki galata bankerleri ile yapılan bir sözleşme üzerine ilk banka doğmuştur. Söz konusu sözleşmenin hedefine ulaşması sonucunda 1847 yılında İstanbul Bankası (Bank-ı Dersaadet) kurulmuştur (Apak ve Tay, 2012: 66-67). 1854 yılında Osmanlı Devleti'nde Rusya ile gerçekleşen Kırım Savaşının finansını sağlamak İngilizler tarafından Osmanlı Bankası kurulmuştur (Atar, 2017: 1048).

Kurtuluş savaşının kazanılması ve Cumhuriyet'in ilanından sonra ülkede bankacılık faaliyetlerinin büyük oranda yabancıların denetiminde olduğu görülmektedir. Bu savaş dönemlerinde faaliyetlerini askıya alan Osmanlı Bankası ile Maliye Bakanlığı arasında yeni bir anlaşma yapılmıştır. Anlaşmaya göre Osmanlı Bankasının imtiyaz süresi 1935 yılına kadar uzatılmıştır. Bu anlaşma, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası kurması durumunda Osmanlı Bankasının imtiyazlarının sona ermesi şartını içermektedir. Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası kanunu, 11 Haziran 1930 tarihinde 1715 Sayılı kabul edilmiştir. Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası resmi olarak çalışmalarına 1 Ocak 1932 tarihinde başlamıştır (Akgönül, 2001: 120-121).

Cumhuriyet'in ilanından hemen önce 17 Şubat 1923 tarihinde İzmir İktisat Kongresi düzenlenmiştir. Bu kongre yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin birçok anlamda dönüm noktası olmuştur. Kongrede alınan belli başlı kararlardan bazıları: milli bankalaşma, milli ve yerli üretimin teşviki, sanayinin teşvik edilmesi, tekelleşmenin önlenmesi, aşar vergisinin kaldırılması, yabancı sermayeye ülke öncelikleri doğrultusunda müsaade edilmesi, özel sektörün gelişmesi için kredi imkanlarının güçlendirilmesi, sanayi bankasının açılması şeklindedir (Eroğlu vd., 2019: 331; Eroğlu vd., 2021: 152; Eroğlu ve Kangal 2019: 270-271; Aydemir, 2020: 198). İzmir iktisat kongresi, Türkiye Cumhuriyeti'nde iktisadi faaliyetlere yön vermesi ve bankacılığın millileşmesi konusunda oldukça önemli bir görev üstlenmiştir.

Türkiye'de İslami finansın gelişimini aktarırken Adapazarı İslam Ticaret Bankası, DESİYAP ve Özel Finans kurumlarına göz atmak yararlı olacaktır.

-1913 yılında Adapazarı'ndaki bir grup girişimci bir araya gelerek yabancı bankalara bir alternatif olarak, 13 Ocak 1913 tarihinde "Hacı Adem Beyzade İbrahim Sîpahizade Hamid ve Şürekâsi Adapazarı İslâm Ticaret Bankası" ismiyle banka kurmuşlardır. Bankanın isminde yer alan İslam ibaresinden de görülmektedir ki bu bankanın kuruluş amacı dini gayelerde taşımaktadır. 1919 yılında banka kurucu üyelerinin dışındaki insanların da iştirakini gerçekleştirmek adına anonim şirketi haline gelmiştir ve böylece bankanın ismi "Adapazarı İslâm Ticaret Bankası Osmanlı Anonim Şirketi" olarak değişmiştir. Cumhuriyet'in ilanı ile banka 15 Mayıs 1924 tarihinde ismini "Adapazarı İslâm Ticaret Bankası Türk Anonim Şirketi" olarak değiştirmiştir. 1926 yılına gelindiğinde ise idare meclisi raporunda Hristiyan bankasından ayrılmak amacıyla kullanılan İslam kelimesinin artık Hristiyan bir rakibi olmadığı için kullanılmasında bir zorunluluk olmadığı belirtilmiştir. Böylece bankanın yeni ismi: "Adapazarı Türk Ticaret Bankası" olmuştur (Kutluata, 1970: 75, 81-83).

- DESİYAB, 17.04.1975 tarihinde 1877 sayılı Kanun ile verilen yetki sonrası, 27.11.1975 tarihli ve 13 sayılı "Devlet Sanayi ve İşçi Yatırım Bankası Kuruluşuna Dair Kanun Hükmünde Kararname" ile kurulmuştur. DESİYAB, yurt dışında yaşayan işçiler ve halkın birikimlerini faizsiz olacak bir biçimde sanayinin desteklenmesi amacıyla kullanmayı hedeflemiştir. Bankanın, kar ortaklığı ve reel ekonominin finansmanını hedeflemesi nedeniyle İslami finans adına önemli bir adım kazandırdığı belirtilmektedir (Özdemir ve Hakan, 2017: 20-21).

-Özel Finans Kurumları (ÖFK), 1985 yılında Bakanlar Kurulu kararnamesiyle kurulmuşlardır. Özel Finans Kurumlarını geleneksel bankacılıktan ayıran özelliği faizsizlik ilkesi ile çalışmaya başlamaları

olmuştur. Bu kurumlar, faizden imtina eden kesimin atıl fonlarını ekonomiye kazandırarak hem sosyal, toplumsal ve ekonomik bir görev üstlenmiş hem de ekonominin gelişmesine katkı sunmayı amaçlamışlardır (Hazıroğlu, 2016: 4).

Dünyada İslami banka ya da faizsiz banka olarak isimlendirilen bankalar Türkiye’de Katılım Bankası olarak isimlendirilmektedir (Bağış ve Yılmaz, 2021: 304). Türkiye’de Özel Finans Kurumları 2006 yılında 5411 sayılı Bankacılık Kanunu’nda yapılan değişiklikle Katılım Bankası ismini alarak çalışmalarına devam etmiştir (Şekeroğlu ve Özer, 2017: 16). Katılım Bankacılığı, temelde faizsizlik ilkesiyle birçok bankacılık faaliyetlerini yürüten, kâr ve zarara katılma esasıyla fon toplayan; ticaret, ortaklık ve finansal kiralama yöntemleriyle fon kullandıran bankalardır (Çalış ve Kaya, 2022: 766). Türkiye’de faaliyet yürüten katılım bankaları: Albaraka Türk (1984), Kuveyt Türk (1989), Türkiye Finans (2005), Ziraat Katılım (2015), Vakıf Katılım (2016) ve Emlak Katılım Bankası (2019)’dır. Ayrıca Halk Katılım Bankası da Katılım Bankacılığı faaliyetleri için izin almıştır (Bağış ve Yılmaz, 2021: 309). Katılım bankaları; finansal sisteme dahil olmayan atıl fonların sisteme dahil olması, gelir dağılımını dengeleyici etkileri, kayıt dışı ekonomik faaliyetlerin kayda geçmesi, reel sektöre kaynak aktarılması ve istihdamın artmasını sağlama görevleriyle bankacılık sisteminin gelişmesine katkı sağlamaktadır (TKBB, 2021: 64).

Tablo 2

Katılım Bankalarının Aktif Gelişimi ve Sektör İçindeki Payı (Milyon TL, 2017-2021)

Yıllar	Toplam Aktifler	Değişim %	Sektörel Pay %
2017	160.136	20,5	4,9
2018	206.806	29,1	5,3
2019	284.459	37,5	6,3
2020	437.119	53,7	7,2
2021	717.338	64,1	7,8

Kaynak: TKBB, 2021: 65.

7. Sonuç

İslami finans başta Kur’an- Kerim ve sünnet olmak üzere temelini İslam hukukuna göre şekillendiren bir finansal sistemdir. İslami finansal sistem, İslami bankacılık ve İslami finansal araçlar olmak üzere iki ayağa sahiptir. İslami finans Müslümanların dini hassasiyetleri ve Müslüman ülkelerde atıl kalmış fonların kullanılmasını amacıyla gelişmeye başlamıştır. İslami finansın en temel özelliği faiz içeren işlemlerden kaçınmasıdır. İslam ekonomisinde mudaraba, murabaha, müşareke, tekaful, icare ve sukuk gibi faizli finansal işlemlere seçenек olarak geliştirilmiş finansman araçları yaygın olarak kullanılmaktadır. İslami finans yalnızca Müslüman ülkelerde değil, Müslüman olmayan ülkelerde de faaliyet finansal sistem içerisinde önemli bir yer işgal etmektedir. İslami finans hem dünyada hem Türkiye’de özellikle son on yıllarda gelişme sergilemektedir.

İslami finans ve İslami bankacılık alanında özellikle son yıllarda gerçekleştirilen güçlü girişimlere rağmen henüz hedeflenen düzeyin yakalandığını söylemek çok güçtür. Katılım bankacılığı ve İslami finansal enstrümanlar esas alındığında Türkiye’de toplam finansal sistem içerisinde İslami finansal sistemin payının düşük olduğunu söylemek gerekmektedir. Bütün çabalara rağmen finansal sistemin toplam finansal sistem içindeki payının artış hızı henüz yüksek bir ivmeyi yakalayamamıştır. Türkiye’de İslami finansal kaynaklar sadece bankacılık sistemi içerisinde değerlendirilmemeli güçlü reel yatırım projelerinin paydaşlığı konusu mutlaka öne çıkarılmalıdır. Ülkemizin gelişimi açısından hayati öneme sahip sektörlerde hayata geçirilecek reel projelerde İslami finansal kurumlar risk alarak ortak olmalıdır. Başta orta ve büyük ölçekli kamu alt yapı projeleri olmak üzere özel sektör kamu ortaklığıyla yapılabilecek yatırım projelerinin finansmanında sukuk gibi İslami finansal enstrümanlar

kullanılmalıdır. İslami finansal enstrümanların yatırım projelerinde kullanılması ve yatırımcılar açısından cazip hale getirilmesi için kurumsal ve yasal düzenlemeler hızlandırılmalıdır.

Kaynakça

- Ağrıkaya, G. (2021). Kur’an ve Sünnet Birbirinin Neyi Olur?. *Diyanet İlmî Dergi*, 57 (4), 1021-1060.
- Akgönül, H. (2001). Atatürk Dönemi’nin Para Politikası (1923-1938). *Afyon Kocatepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2(2), 117-126.
- Al-Amine, M. A. B. (2008). Sukuk Market: Innovations and Challenges. *Islamic Economic Studies*, 15(2).
- Apak, S. ve Tay, A. (2012). Osmanlı Devleti’nin 19. Yüzyıldaki Finansal Sisteminde Osmanlı Bankası’nın Yeri ve Faaliyetleri. *Muhasebe ve Finans Tarihi Araştırmaları Dergisi*, (3), 63-103.
- Arzova, S. B. ve Şahin, B. Ş. (2021). Covid 19’un Yarattığı Ekonomik Etkilerle Mücadelede Felsefesi, Araçları ve Karakteristik Özellikleriyle İslami Finansman Modelinin Rolü. *Bilimname*, (44), 451-489.
- Aslan, S. ve Koçal, V. (2016). İslâm Kaynaklarında Devlet ve Ekonomi Düşüncesi: Teolojik, Tarihi ve Felsefi Bir Çerçeve. *İslam Ekonomisi ve Finansı* (Editör: Seyfettin Erdoğan vd), Umuttepe Yay. İstanbul.
- Atar, A. (2017). Başlangıcından Günümüze Dünyada ve Türkiye’de İslami Bankacılığın Genel Durumu. *Journal of History Culture and Art Research*, 6(4), 1029-1062.
- Aydemir, M. (2020). Türk İşletme Tarihi ve Yönetim Bilimi Açısından Birinci İzmir İktisat Kongresi: Banka Merkezli İşletme Gruplarının Oluşumu. *Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(1), 194-213.
- Brown, K., Hassan M. K. & Skully, M. (2007). Operational Efficiency and Performance of Islamic Banks. Chapters, in: M. Kabir Hassan and Mervyn K. Lewis (Ed.), *Handbook of Islamic Banking*, Chapter 7, Edward Elgar Publishing, USA.
- Bulut, M. ve Korkut, C. (2016). Osmanlı Para Vakıfları ve Çağdaş Faizsiz Finans Kurumlarının Karşılaştırılması. *Vakıflar Dergisi*, (46), 23-46.
- Bulut, M. ve Korkut, C. (2017). XV. ve XIX. Yüzyıllar Arasında Osmanlı Para Vakıfları ve Modern Finans Kurumlarının Karşılaştırılması. *Adam Akademik Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(2), 167-194.
- Çalış, M. ve Kaya, F. (2022). Katılım Bankalarının Reel Ekonomi Üzerine Etkileri: Türkiye Örneği. *Abant Sosyal Bilimler Dergisi*, 22 (2), 765-781.
- Doğan, B. B., Kaya, M. ve Narçiçek, N. (2017). Dünya Bankacılık Sektöründe İslami Bankacılık Sisteminin Gelişimi, Çalışma Prensipleri ve Türkiye’de İslam Bankacılığı Üzerine Bir Analiz. *Diyarbakır: Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 5(48), 175-190.
- Doğan, G. ve Dinç, Y. (2022). Türkiye’de İslami Finans Sektörünün Afet Politikalarındaki Garar Durumu ve Belirsizliklere Öneriler. *Karatay İslam İktisadi ve Finans Dergisi*, 1(1), 44-56.
- Döndüren, H. (2008). Osmanlı Tarihinde Bazı Faizsiz Kredi Uygulamaları ve Modern Türkiye’de Faizsiz Bankacılık Tecrübesi. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 17(1), 1-24.
- Erdoğan, F. (2021). *Bir İslami Finansal Enstrüman Olarak Sukuk ve Makroekonomik Performans İlişkisi*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi) Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi.
- Eroğlu, İ. ve Kangal, N. (2019). Liberal İktisat Politikaları Ekseninde Cumhuriyetin İlk Yıllarının İktisadi Kritisizliği. In *International Congress of Management Economy and Policy 2019 Spring Proceedings Book 268-281*.
- Eroğlu, İ., Yeter, F. ve Kangal, N. (2021). Türkiye’de İktisat Politikalarının Temel Dinamikleri: Olaylar ve Olgular Üzerine Bir Değerlendirme. *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, ICOMEP ÖZEL SAYISI, 149-179.
- Eroğlu, İ., Yeter, F., Kangal, N. (2019). Türkiye’de İktisat Politikalarının Değişimi ve Dönüşümü. 329-366. Değişim ve Dönüşüm Perspektifinden İktisadi Bakış. (Ed. İlhan Eroğlu) Ekin Yayınevi, Bursa.
- Güçlü, F. ve Kılıç, M. (2020). İslami Finansın Dünyadaki Gelişimi ve İslami Finansa Yön Veren Uluslararası Kuruluşlar Üzerine Bir İnceleme. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 16(1), 75-91.
- Gül, A. R. (2010). İslam İktisat Düşüncesinin Kur’an’daki Temelleri. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 51(2) : 27-78.
- Güneş, G. (2018). Türkiye’de Devlet Eliyle Katılım Bankacılığı Dönemi: Bir Etkinlik Analizi. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 22(3), 1539-1546.

- Haçkali, A. (2009). İslam Hukuk Metodolojisinde" Asli İbâha"-İçtihat İlişkisi Üzerine. *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, 14, 85-96.
- Hazroğlu, T. (2016). Türkiye'de Katılım Bankacılığı Fikrinin Doğuşu ve Kavramsal Önemi. *İslam Ekonomisi ve Finansı Dergisi*, 1-13.
- Karahan, H. ve Ersoy, H. (2016). Faizsiz Finansın Temel Prensipleri ile Türkiye'de Reel Kesimde Kullanılması. *Maliye ve Finans Yazıları*, (105), 93-114.
- Kaya, Y. ve Utku, M. (2021). Faizsiz Finans Muhasebe Standardı 8 (FFMS 8 İcare ve İcare Müntehiye Bittemlik) Çerçevesinde Finansal Kiralama İşlemlerinin Muhasebeleştirilmesi. *Muhasebe Bilimi Dünyası*, 23 (4), 693-710.
- Kevser, M. (2020). Türkiye'de Katılım Bankacılığının Gelişimi Üzerine Bir Değerlendirme: 2015-2019 Dönemi Analizi. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 7(6), 116-127.
- Kumaş, M.S & Artuç, G. (2019). İslâm İktisat Düşüncesinin Gelişme Süreci Fıkıh İlminin Yeri. *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 10 (22), 109-133.
- Kutluata, M. (1970). Sakarya'da Bankacılık ve Türk Ticaret Bankası. *Istanbul Journal of Sociological Studies*, (11), 55-106.
- Millar, R., & Anwar, H. (Eds.). (2009). *Islamic Finance: a Guide for International Business and Investment*. Blue IbeX.
- Öz, B. ve Badem, M. (2021). İslâmî Sermaye Piyasası. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (37), 127-165.
- Özdemir, M. ve Aslan, H. (2017). Türkiye'de İslami Finansın Dönüşümünün Ekonomi Politikası. *Seta Yayınları*. İstanbul.
- Parlakaya, R. ve Çürük, S. A. (2011). Finansal Rasyoların Katılım Bankaları ve Geleneksel Bankalar Arasında Bir Tasnif Aracı Olarak Kullanımı: Türkiye Örneği. *Ege Akademik Bakış*, 11(3), 397-405.
- Pıçak, M. (2012). Faiz Olgusunun İktisadi Düşünce Tarihindeki Gelişimi. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 1(4), 61-92.
- Rabbani, M. R., Asad Mohd. Ali, M., Rahiman, H. U., Atif, M., Zulfikar, Z., & Naseem, Y. (2021). The Response of Islamic Financial Service to the COVID-19 Pandemic: the Open Social İnnovation of the Financial System. *Journal of Open Innovation: Technology, Market, and Complexity*, 7(1), 85. 1-18.
- Said, P. (2009). *Islamic Alternatives to Conventional Finance* Millar, R. ve Anwar, H. (Eds.) *Islamic finance: a Guide for International Business and Investment*. Blue IbeX.
- Shanmugam, B., & Zahari, Z. R. (2009). Chapter 1. Overview of Contemporary Islamic Finance, A primer on Islamic finance.
- Sümer, G. ve Onan, F. (2015). Dünyada Faizsiz Bankacılığın Doğuşu, Türkiye'deki Katılım Bankacılığının Gelişme Süreci ve Konvansiyonel Bankacılıktan Farkları. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 17 (3), 296-308.
- Şekeroğlu, S. ve Özer, K. (2017). Bankacılık Sektöründe Yükselen Değer: Katılım Bankacılığı. *Bankacılık ve Finansal Araştırmalar Dergisi*, 4(2), 15-25.
- TKBB (2021). E- Öğrenme Platformu Çözümleri. https://tkbb.org.tr/uploads/pages/1652709610_a1611fc13f26cc179da6.pdf
- Vural, M. F. & Kök, D. (2022). Katılım Bankacılığı ve Ekonomik Büyümede Nedensellik İlişkisi. *Pamukkale Üniversitesi İşletme Araştırmaları Dergisi*, 9(1), 183-210.
- Yardımcıoğlu, M., Ayrınçay, Y., Sabuncu, İ., ve Gerekli, İ. (2015). Türkiye'de Sukuk: Kira Sertifikaları. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 4(1), 199-222.
- Yatbaz, A. ve Çatıkkaş, Ö. (2021). Murabaha Finansmanı Yönteminin Türkiye Muhasebe Standartları ve Faizsiz Finans Muhasebe Standartları Kapsamında Katılım Bankaları Açısından Muhasebeleştirilmesi: Karşılaştırmalı Bir Örnek Uygulama. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, (89), 1-26.
- Yılmaz, M. ve Bağış, B. (2021). Katılım Finans Sisteminin Türkiye'deki Mevcut Sorunları ve Çözüm Önerileri. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 25 (2), 303-318.
- Yılmaz, R. ve Bölükbaşı, R. (2020). Faizsiz Finansman Bonusu Sukuk Uygulaması ve Muhasebeleştirilmesi. *İşletme Bilimi Dergisi*, 8(1), 167-194.
- Zaim, S. (2010). İslâm Ekonomisi ve İslâm Ülkeleri İşbirliği Sahasında Son 50 Yıllık Gelişmeler. *İş Ahlakı Dergisi*, 3(5), 125-143.